Tożsamość zawieszona. Liminalność i związane z nią techniki narracyjne w wybranych powieściach Anity Brookner.

Streszczenie

Anita Brookner (1928 – 2016) była znaną historyczką sztuki i pisarką. Główne tematy jej prozy to determinizm, skomplikowana dynamika relacji rodzinnych oraz nieprzystosowanie społeczne. Pisarka umiejętnie kreuje postaci swoich bohaterek, które nie są w stanie uciec od ograniczeń narzuconych przez pozbawione stabilizacji i rodzicielskiego przewodnictwa dzieciństwo. W każdej powieści Brookner opowiada podobną historię o trudnościach i samotności kobiet, których mieszane pochodzenie sprawia, że różnią się od otoczenia i nie potrafią do końca dopasować się do dominującej kultury – w tym przypadku angielskiej. Proza Brookner jest więc skoncentrowana zarówno wokół poczucia wykluczenia, jak i prób dopasowania się do angielskiego społeczeństwa. Pomimo niewątpliwie obecnych pomiędzy nimi różnic fabularnych, powieści *A Start in Life* [SL] , *Providence* [P], *Look at Me* [LM], *Hotel du Lac* [HL] oraz *Family and Friends* [FF] zawierają powtarzające się motywy, będąc typowymi przykładami poruszanej przez Brookner problematyki. Wybrany zbiór powieści stanowi zatem na swój sposób jednolity materiał badawczy, co pozwoliło uczynić go przedmiotem analizy literackiej pod kątem celów badawczych niniejszej pracy.

Celem tego studium jest zbadanie liminalnej tożsamości głównych bohaterek pierwszych pięciu powieści Brookner: *SL, P, LM, HL* i *FF*. Wspomniany element twórczości Brookner uczyniono przedmiotem badania, bowiem nie był on do tej pory dokładnie eksplorowany. Z obranego celu wynikają dalsze pytania badawcze, dotyczące tych aspektów egzystencji bohaterek, które w największym stopniu przyczyniają się do ich liminalnego statusu. Rozpoznanie tych aspektów pomaga odsłonić narracyjne mechanizmy samookreślania postaci kobiecych. W szczególności zwrócono uwagę na techniki narracyjne, które są wykorzystywane do konstruowania postaci liminalnych bohaterek w *SL, P, LM, HL* i *FF*.

Z uwagi na wybór omawianych powieści oraz cele badawcze pracy, a mianowicie analizę liminalnych aspektów wspomnianych bohaterek oraz służące temu techniki narracyjne, niniejsza rozprawa została podzielona na trzy rozdziały. W pierwszej przedstawiono najważniejsze pojęcia związane z liminalnością oraz podstawy metodologiczne, które są niezbędne do badania obecności tego zjawiska w tekstach

literackich. Rozdziały drugi i trzeci poświęcono analizom materiału literackiego. W końcowej części przedstawiono ustalenia dotyczące tożsamości liminalnych w przywołanych powieściach.

Rozdział pierwszy prezentuje kontekst historyczny idei Arnolda van Gennepa i Victora Turnera, dwóch najważniejszych postaci w badaniach liminalności. Opisano strukturę rytuałów przejścia oraz atrybuty liminalności. Ponadto, przedstawiono niektóre strukturalistyczne metodologie analizy literackiej technik narracyjnych, odnoszących się do czasu i przestrzeni oraz omówiono postmodernistyczne, dyskursywne koncepcje tożsamości. W kolejnych rozdziałach klasyczne narzędzia strukturalistyczne zostały zastosowane do wskazania w analizowanych tekstach cech, motywów i kategorii (na przykład wyłaniający się podział przestrzeni w powieściach) poprzez określenie ich pól semantycznych. Wykorzystano także postmodernistyczne teorie związane z dyskursem i tożsamością do interpretacji funkcji i znaczenia tych kategorii, w celu ujawnienia mechanizmów samoidentyfikacji bohaterów.

Część analityczna pracy składa się z dwóch rozdziałów. W rozdziale drugim skoncentrowano się na analizie liminalnego statusu bohaterów, związanego z ich skomplikowanym pochodzeniem etnicznym. Sekcja 2.1 zawiera wyniki badań sposobu, w jaki domy rodzinne stają się reprezentacją poczucia wyobcowania bohaterów. W kolejnej sekcji omówiono motyw wypędzenia i wygnania. Ostatnia część tego rozdziału zawiera zaś rozważania nad kwestią inności. Sekcja ta została podzielona na część poświęconą narracji darwinowskiej i tropom Holokaustu oraz część poświęconą zagadnieniom dwoistości, translacji i dehumanizacji.

W rozdziale 3 omówiono liminalność obecną w prywatnej i romantycznej sferze życia bohaterów. Podobnie jak poprzedni rozdział, ten również podzielony jest na trzy części. W sekcji 3.1 skupiono się na kwestii zawieszenia bohaterek między dzieciństwem a dorosłością – stanu będącego wynikiem skomplikowanej dynamiki cechującej ich relacje rodzinne. Przedmiotem rozważań w sekcji 3.2 uczyniono motyw oczekiwania jako stanu granicznego oraz to, w jaki sposób wpływa on na akcję powieści. W sekcji 3.3 z kolei opisano elementy tradycyjnych obrzędów przejścia rozpoznanych w omawianych powieściach. Funkcja tych rytuałów jest badana w odniesieniu do osobistych nadziei i oczekiwań bohaterów.

Rozprawę zamykają wnioski dotyczące sposobów i dynamiki konstruowania tożsamości w wybranych powieściach Brookner. Pojawiają się odpowiedzi na pytanie, jak liminalność dotycząca różnych aspektów egzystencji bohaterek ujawnia się na

poziomie narracyjnym omawianych tekstów literackich. Z przeprowadzonych analiz wynika, że liminalność etniczna jest nierozerwalnie związana z innymi aspektami życia bohaterek. Badanie etnicznych i prywatnych graniczności w prozie Brookner pokazuje, że tak wyraźny podział na te dwa rodzaje liminalności mógł być przyjęty jedynie w celach analitycznych, jako że liminalność etniczna jest nierozerwalnie związana z dzieciństwem bohaterek i kształtuje ich kulturową dwoistość. Ich przynależność do kategorii etnicznych zostaje zawieszona, ponieważ nie czują się wystarczająco związane ani z kulturą żydowską, ani angielską. Ten graniczny status przekłada się na wszystkie pozostałe aspekty ich życia. Dlatego niemożność wejścia w dorosłe życie ma dla bohaterek *SL*, *P*, *LM* i *HL* podtekst odmienności etnicznej.

Kolejnym nasuwającym się wnioskiem jest spostrzeżenie, że przejście liminalne w powieściach Brookner nie stanowi przejścia do stabilnej, zaakceptowanej i ugruntowanej tożsamości. Tym, czym skutkuje czas przejściowy, nie jest ostateczne otrzymanie akceptacji i włączenia w angielskie społeczeństwo, ale głębsze zrozumienie i uznanie granicznej pozycji bohaterek w tym społeczeństwie. Ich liminalne przejścia zdecydowanie działają przez rozczarowanie, a pisarka nie oferuje swoim bohaterkom łatwych rozwiązań. Zamiast tego kreśli raczej ponury obraz doświadczeń jednostek, które zdają sobie sprawę, że liminalność jest dla nich nie tylko fazą przejściową, ale raczej ich przeznaczeniem. Jej bohaterki, choć nie dostają się do pożądanej anglojęzycznej warstwy społecznej, zdają się jednak nabierać pewnej wiedzy o tym, kim są, jakie mają ograniczenia i jak błędnie postrzegały dotąd rzeczywistość.

Słowa kluczowe: Anita Brookner, liminalność, techniki narracyjne, tożsamość, tożsamość anglo-żydowska, rytuał przejścia, postpamięć, tropy Holokaustu, narracja darwinowska, odmienność, wygnanie